

FARKLI AHLAK ANLAYIŞINDAN ORTAK ERDEMLERE: HACI BEKTAŞ VELİ VE BENJAMİN FRANKLİN

FROM DIFFERENT ETHICS TO COMMON VIRTUES: HACI BEKTAS VELI AND BENJAMIN FRANKLIN

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KAÇMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı
Diller Eğitimi Bölümü
ercan@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8304-6482

Dr. Öğr. Üyesi Tuba BAYKARA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı
Diller Eğitimi Bölümü
tbbaykara@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-0570-5283

ÖZET

Erdemli kişiler ve toplumlar yetiştirmek için erdem ne olduğunu anlatacak erdemli kişilere ihtiyaç vardır. İki farklı coğrafyadaki iki farklı yazarın ahlak anlayışından yola çıkan bu çalışmada ahlaki erdemler üzerinde durulacaktır. Bu yazarlardan ilki bu sene 750. doğum yılını kutladığımız Hacı Bektaş Veli diğeri ise Hacı Bektaş Veli'den yaklaşık beş yüzyıl sonra yaşamış Benjamin Franklin'dir. Her iki yazar da toplumsal düzende ahlaki değerlerin önemine dikkat çekmiş ve erdemli insanların yetişmesinde toplumu yönlendirmek için gerekli çabayı göstermişlerdir. Bir tarafta Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında yaptığı katkının yanı sıra fikirleri ile Türk kültür ve sosyal hayatına da damgasını vuran bir şahsiyet olan Hacı Bektaş Veli ile diğer tarafta Amerikan rüyasının temsilcilerinden, 13 erdem yazarı Benjamin Franklin bulunmaktadır. Benjamin Franklin Amerika'nın kuruluş döneminin önde gelen düşünür ve siyaset insanlarından birisidir. Amerika'nın kurucu babalarından birisi olan Franklin'in ahlak anlayışı, Amerika'nın kuruluşuna katkısının, aydınlanma hareketi içerisindeki yerinin ve Amerikan ulusal kimliğinin inşasındaki rolünün anlaşılmasında önem arz etmektedir. Benzer şekilde, derin felsefi görüşü ve ilmi anlayışı ile büyük bir ilim adamı olarak bilinen Hacı Bektaş Veli'nin ahlak anlayışı ve öğretileri, evrensel insanî değerlere sahip erdemli bir neslin yetişmesinde mühim bir role sahiptir.

ABSTRACT

In order to raise virtuous people and societies, virtuous people are needed to explain what virtue is. This study inspired from moral sense of two different authors from two different geographies will discuss moral virtues. The first of these authors is Hacı Bektaş Veli, whose 750th birthday will be celebrated this year, and the other is Benjamin Franklin, who lived about five centuries after Hacı Bektaş Veli. Both authors remarked the significance of moral virtues in social order and made the necessary efforts to direct the society in raising virtuous people. On the one hand, Hacı Bektaş Veli stands as a figure who left his mark on Turkish culture and social life with his ideas as well as his contributions to the Turkification and Islamization of Anatolia, and on the other hand, Benjamin Franklin, one of the representatives of the American dream and the author of 13 virtues. Benjamin Franklin is one of the most prominent thinkers and politicians of the founding period of America. Moral sense of Franklin, as one of the founding fathers of America, has great importance in understanding his contributions to the foundation of America, his place in the enlightenment movement and his role in constructing national American identity. Similarly, moral sense and tenets of Hacı Bektaş Veli, known as a man of wisdom with his deep philosophical views and insights has crucial role in in raising a virtuous generation with universal human values.

Geliş Tarihi:

02.08.2021

Kabul Tarihi:

21.09.2021

Yayın Tarihi:

22.12.2021

Anahtar Kelimeler

Hacı Bektaş Veli
Benjamin Franklin
Ahlak
Erdem
Toplumsal Değerler

Keywords

Hacı Bektaş Veli
Benjamin Franklin
Morality
Virtue
Social Values

“Dili, dini, rengi ne olursa olsun iyiler iyidir, düşmanımızın bile, insan olduğunu unutmayınız, hiçbir milleti ve insanı ayıplamayınız, insanın kemali, ahlak güzelliğidir, insanın olgunluğu, davranışlarının doğruluğundadır, karşısındaki insanın iyi olmasını isteyen, önce kendisi iyi olmalıdır ve yolunuz; ilim, irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur.”

Hacı Bektaş Veli¹

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın gelişimi, aile yapısından başlamak üzere eğitim çevresi, çalışma veya arkadaş ortamı, toplumsal ilişkileri gibi karşılıklı etkileşime dayalı ve çok yönlü bir zeminde gerçekleşmektedir. Söz konusu zemini şekillendiren unsurların ise, dini, ahlaki, kültürel, tarihsel, etik ve politik olgular olduğu söylenilebilir. Bu bağlamda, insanı ait olduğu toplumdan ayrı düşünmek olanaksızlaşmaktadır. En açık ve net ifadeyle, insanın doğduğu andan ölümüne kadar, başkaları ile bağlantısı süregelmektedir. Akarsu (1970: 6), ahlakın da, ahlaki değerlerin de insanın bu başkaları ile olan ilişkilerinde kendini gösteren bir olgu olduğunu belirtmektedir. İnsanın bir yandan bireysel bir varlık olduğuna, kendi ben'ine dayandığına ama öbür yandan her insanın başkaları ile birlikte bulunduğu, bir toplum varlığı olduğuna- tıpkı Aristoteles'in dediği gibi “toplumsal bir canlı varlık” olduğuna- başkaları ile, ‘sen’le bir bağlantı içinde bulunduğu dikkat çeken Akarsu (1970:6), ahlakın temelini de söz konusu bu ‘sen-ben’ bağlantısında ortaya çıktığını dile getirmektedir. Bu nedenle, insanlık tarihinden günümüze kadar, toplumu iyi ve doğruya yönlendirme çabası içerisinde olan, toplumun temellerini din, ahlak, erdem ve eğitim gibi toplumun büyük kesimi tarafından kabul gören değerler üzerine inşa etme gayreti gösteren şahsiyetler varlığını sürdürmüştür. Bu şahsiyetlerden bazıları toplumsal amacını gerçekleştirerek tarihte yerini alırken, bazıları çeşitli gerekçelerle başarıya ulaşamamıştır.

Bu açıdan tarihe adını yazdırarak toplumun önemli şahsiyetlerinden biri olmayı başaran isimlerin ortak noktası, ait oldukları topluma gerek bilimsel veya eğitsel gerekse dini, ahlaki veya etik açılardan katkılar sunarak toplumların gelişmesi, değişmesi ve ilerlemesi için çabalamalarıdır. Bu şahsiyetlerin, yaşadıkları dönem, söz konusu dönemin koşulları ve bu koşullar doğrultusunda şekillenen sosyal, siyasi ve kültürel düzen üzerinde yadsınamayacak etkileri olmuştur. Bu etkiler günümüzde hala pek çok bilimsel çalışma ve araştırmanın konusu olmaya devam etmektedir. Bu noktadan hareketle, çalışmamıza Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde önemli bir rol oynayan Hacı Bektaş Veli ile Amerikan'ın kurucu babalarından sayılan Benjamin Franklin'in ahlak anlayışı konu olmuştur. Aralarında yaklaşık olarak beş yüz yıl kadar bir zaman farkı bulunan bu iki şahsiyetin ait oldukları toplumdaki önemleri, tarihsel sürece katkıları ve özellikle toplumsal ve ahlaki değerlere ilişkin görüşleri çeşitli çalışmaların odağı olmuşsa da, bu çalışma, tarihsel ve kültürel farklılıkları gözetererek karşılaştırmalı bir analiz yapmaktadır. Çalışmamız, farklı ahlak anlayışından yola çıkan bu iki ismin, erdem olgusunu nasıl benzer bir şekilde inşa ettiklerine odaklanmaktadır. Böylece, bir yandan Hacı Bektaş Veli ve Franklin'in toplumsal rolleri açığa çıkarılacak, öte yandan da ahlak anlayışı irdelenerek erdem kavramının evrenselliğine dikkat çekilecektir.

1. Ahlak Kavramı

Her toplumun işleyişi, düzeni ve insani ilişkileri farklıdır. Başka bir ifadeyle, toplumları birbirinden dini, tarihsel ve kültürel geçmişleri kadar mevcut düzenleri, siyasi konjonktürleri, ekonomik alt yapıları, nüfusları veya gelişmişlik düzeyleri gibi çeşitli faktörler ayırıştırır ve farklılaştırır. Dolayısıyla, neyin iyi ve doğru; neyin kötü ve yanlış olduğuna dair farklı toplumsal yargılar bulunmaktadır. Ahlak olgusunun sözlük anlamı bu farklı yargılar sistemi ile ilişkilidir: “Toplumlar tarafından benimsenen, aynı zamanda kişilerin birbirleriyle, aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen ilke, inanç ve kurallar bütünüdür” (Bolay, 2004: 22). Tarihsel koşullar değişse de, toplumsal düzeni sağlamaya yönelik çabalar baki kalmıştır ve ahlak kavramı da bu çabaya dâhildir. Dolayısıyla ahlak kavramını insanlık tarihi ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Aktan'ın (2009: 40) belirttiği gibi, ahlak kuralları toplumdan topluma değişmesine rağmen, ahlakın varlığı ve bütün insanlığın ortak mirası olduğu

¹ Turhan Çetin 'in (2015: 73) “Kültürel Coğrafya ve Hacı Bektaş Veli Felsefesi” başlıklı çalışmasından alınmıştır.

üzerinde uzlaşmış bir husustur. Çünkü hem ilahi dinler hem de diğer inanışlar bütün kültürlerde ve toplumlarda ahlakın varlığına işaret etmektedir. İlkeler değişmesine rağmen ahlakın varlığı değişmemiştir. Bu hususla ilgili olarak Akarsu (1970: 5) çalışmasında Darwin'in örneğini tartışmaktadır: İlkel bir Afrikalı komşu kabiledeki büyüclükten intikam alma fırsatını kaçırmaz ve bundan büyük bir vicdan azabı duyar. Bir misyoner adam öldürmenin oldukça ağır bir günah olduğunu anlatmıştır, bu nedenle de ilkel adam cinayet işlemeyi göze alamamıştır. Ancak yerine getirilmemiş 'sorumluluk bilinci' onu öyle bir baskı altına almıştır ki hayattan tat alamaz hale gelmiştir. Yaşadığı buhrana daha fazla karşı koyamaz ve öteki kabileden birini öldürür nihayetinde. Sorumluluğunu yerine getirmek, vicdanını rahatlatmıştır. Akarsu, ilkel insanın duyduğu vicdan azabı ile medeni insanın vicdan azabı duygusunu eş tutmaktadır, çünkü medeni insan da, cinayeti işledikten sonra vicdan azabı duyacaktır. Burada dikkat çekilmek istenen nokta; koşullar, mekân ya da toplumları yakından ilgilendiren tüm şartlar, tarihsel süreç içerisinde evrilmiş olsa dahi, ahlak kavramı varlığını sürdürmüştür. Bu açıdan farklı coğrafyalar ve farklı zamanlarda yaşamış Hacı Bektaş Veli ve Franklin'in ahlak anlayışının birbirinden farklı iki toplumdaki benzer yansımalarına odaklanmak, ahlak kavramının özünü irdelemek manasını da taşımaktadır.

Ahlak kavramına ilişkin çalışmaların temelini, insan davranışlarının özel bir alan altında incelenmesi oluşturmaktadır. İlk çağ düşüncesinde ahlak, insan ve evren arasındaki ilişkiyi irdeleyerek, insan hayatının anlamını, insanın kâinattaki konumunu, insanın dünyadaki vazife ve yükümlülükleri gibi soruların yanıtını bulmaya çalışmıştır (Aster, 1943: 179). Bu noktada ahlak, felsefi açıdan sorumluluk, görev, gereklilik, erdem ve etik gibi kavramları analiz eden, iyi ve kötüye ilişkin ahlaki yargıları ele alan ve ahlaki eylemin doğasını (Cevizci, 1999: 18) irdeleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokrates'in öncülüğünü yaptığı ahlak felsefesi, Batı dünyasının ahlak anlayışına ışık tutmaktadır. Sokrates, ahlakın erdem, bilgi ve mutluluk üzerine kurulu olduğunu belirtir. Benzer şekilde Platon da en yüksek iyi, erdem ve devlet kavramlarını ön plana çıkararak ahlaki eylemlerin nihai amacının en yüksek iyiye ulaşmak olduğunu vurgular. Orta Çağ felsefesi Tanrı'yı merkeze alan bir ahlak anlayışını ön plana çıkarmıştır. Mutluluk ve kurtuluşun Tanrı'nın rızasına bağlı olduğu tezi savunulmuştur. Orta çağ felsefesi, Batı'da Hristiyan felsefesi olarak ortaya çıkarken, doğuda İslam felsefesi olarak kendini göstermiştir. Her iki felsefe de tek Tanrı inancını savunduğu için ortak noktalar söz konusudur ve felsefe ve dinin yoğun etkileşim içerisinde olduğu dönemdir. Hacı Bektaş Veli'nin ahlak anlayışı İslam felsefesine dayanmaktadır. İlk çağ felsefesinden, özellikle Platon ve Aristo'nun düşüncelerinden de etkilenen İslam felsefesine göre ahlak, Kuran ve sünnete dayalıdır. Çünkü hem Kuran hem de sünnet, insanın varlık kategorileri içindeki ayrıcalığına uygun erdemlerle bezenmesini ve yetkinliğe ulaşmasını salık vermektedir (Adsoy, 2013: 325). Yaran (2005: 42), çalışmasında İslami ahlak anlayışını üç başlık altında tartışmaktadır: dini, tasavvufi ve felsefi ahlak. Dini ahlak, ahlak ile ilgili her türlü bilginin Kuran temelli olması iken, tasavvufi ahlak hem İslam dininin kurallarını hem de diğer peygamberlerin ahlak özelliklerini temel alır. Felsefi ahlak ise, ahlaki ilkeler, erdemler ve İslam dini referansları üzerine kuruludur ve bu açıdan hem İslam dininden hem de İslam felsefesinden beslenmektedir. Hacı Bektaş Veli açısından bakacak olursak, Makâlât eserinde anlatılan dört kapı ve kırk makamdan şeriat ve tarikat kapılarında bahsedilen makamlar doğrudan dini ahlak ile ilişkilidir. Marifette ve hakikatte bulunan on makamın ise İslam dinini esas almakla birlikte felsefi ahlak açısından yorumlanması mümkündür. Çalışmamızda bu makamlarda bahsedilen erdemler ele alınarak karşılaştırma yapılmaktadır.

Püritan aile geleneğinden gelen ve püritan kültürün baskın olduğu Boston'da yetişen Franklin'in püritanizmin izlerini taşıdığı düşünülmektedir (Zhang, 2020: 21). Ancak Franklin'i salt bir dini figür olarak değerlendirmek mümkün değildir. Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olması, Franklin'in din ile sosyal yaşam arasına bir mesafe koyması manasını taşımaktadır. Dolayısıyla onun ahlak anlayışı, tıpkı felsefi ahlak gibi bir yandan evrensel özellikleri savunmaktadır, öte yandan püritanizmin de etkilerini de hissettirmektedir. Ancak Franklin'in ahlak anlayışını modern dönemin ahlak anlayışı ile ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. İnsanın hem mükemmelliğine hem kusurlu yönlerine vurgu yapan Franklin'in ahlak anlayışı, insanın kendini geliştirebileceği tezine dayanmaktadır. Bu yönüyle Aydınlanma düşüncesinin iyimserliğini ve insanın gerek bireysel gerek toplumsal olarak ilerleme kaydedebileceğini kabul ederek Aydınlanma düşüncesine uygulama fırsatı tanır (Köktaş, 2019: 528). Aydınlanma döneminden itibaren dinin otoritesi yerini yavaş yavaş aklın sorgulayıcılığına bırakır. Başka bir ifadeyle, din ya da Tanrı merkezli toplumsal yapı, akıl merkezli bir dönüşüm sürecine girer.

Dolayısıyla dinin hüküm sürdüğü orta çağ düzeni, aklın ve bilimin önderliğinde yeni bir düzene geçiş yapar. Bu dönemde Kant'ın ahlak anlayışı ön plana çıkar. Kant, insanın hem çevresinde olup bitenleri kavrama potansiyeline sahip bir varlık, hem de ne yapması gerektiği hakkındaki bilgiyi kendisinde taşıyan salt pratik aklı olan, yani eyleme geçebilme yeteneği olan bir canlı olarak ele alır. Ahlak ise Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirir ve ahlaktan yola çıkıp Tanrı'nın varlığına ulaşarak (Öktem, 2007: 2), ahlak anlayışını dinden tamamen koparmaz. Bu noktadan hareketle, Franklin'in, dini zeminde Kant'ın ahlak anlayışını benimsediğini söylemek mümkündür. Köktaş'ın (2019:530) aktardığı gibi, Franklin Tanrı'yı anlamak için dine ihtiyaç olmadığını, ancak Tanrı'nın insan faaliyetlerine aktif biçimde dâhil olduğunu düşünmektedir ve bu açılardan da aydınlanma döneminin ahlaki ve toplumsal ilerleme arayışında dine bir alan açmaktadır.

2. Erdem Kavramı

Her türlü ahlak anlayışının altında erdemli bireyler yetiştirme çabası yatmaktadır. Toplumların refahı ve geleceği için, toplumsal normların sağlam temeller üzerine inşa edilmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan erdem kavramı, ahlaki değerler arasında mühim bir yere sahiptir. Tıpkı ahlak anlayışının zaman içerisinde değişmesi gibi, erdem kavramı da tarihsel koşullar doğrultusunda tanımlanmıştır. Sokrates erdemi bilgi olarak tanımlarken, Aristo için erdem, insanı en iyi, en doğruya ulaştıran unsurdur. Orta çağda erdem anlayışı dini bir karaktere büründü ve erdem Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek, ona boyun eğmek olarak yorumlandı (Ocak, 2011: 81-91). Modern dönemde ise, erdem insanın akli iradesiyle neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermesi sonucunda sergilediği eylemler olarak ele alındı. Kant, erdemi insanın ödevini yerine getirme isteğindeki 'ahlaki güç' ve yasaya 'ödevden dolayı uyma niyeti' (Kılıç, 2015: 95) olarak tanımlamaktadır. Görüldüğü üzere, erdem kavramının tanımlanması, dönemlere göre değişen ahlak anlayışına paralellik göstermektedir. Bu çalışma ile Hacı Bektaş Veli'nin marifet ve hakikat makamlarının, Franklin'in *Autobiography* adlı eserinde yer verdiği ve on üç erdem olarak adlandırdığı hususlar, yazarların üzerinde durduğu erdemler açısından karşılaştırılacaktır.

3. Hacı Bektaş Veli

Horasan erenlerinden olan Hacı Bektaş Veli, günümüzde yaygın bir şöhrete sahip olmasına rağmen, hayatı hakkında çok detaylı bilgi yoktur. Mevcut bilgiler ise söylencelerden oluşmaktadır ve çoğu zaman zıt rivayetlerden meydana gelmektedir (Köprülü, 1976: 49-50). Vefatından sonra kaleme alınan ve hayatı hakkında bilgi veren Velâyetnameler daha çok Hacı Bektaş'ı öven ve olağanüstü menkıbeler içeren rivayetlerle doludur (Fırlı, 1996: 317).

Büyük Türk düşünürlerinden olan Hacı Bektaş Veli, daha Osmanlı Devleti kurulmadan önce Anadolu'ya yerleşmiş ve adını duyurmuştur. Dini toplantılarda Türkçeyi kullanmaları ve Türkçe ilahiler okumaları Hacı Bektaş'ın soyunun Türk olduğunun kanıtı olarak düşünülmektedir (Çubukçu, Tarih Yok: 95). Hacı Bektaş Veli Lokman-ı Perende adlı bir derviş tarafından yetiştirilmiş (Köprülü, 1976: 49), Türkistan'ın en büyük İslam Âlimlerinden Hoca Ahmet Yesevi'nin ocağından feyz almış Anadolu'ya gelmiş, Nevşehir'in ilçesi olan Hacıbektaş'a yerleşmiş ve burada birçok derviş ve halife yetiştirmiştir. Bir taraftan kendisi Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için çalışırken diğer taraftan ocağında yetişen ve davasına gönül veren insanlar da Anadolu, Rumeli ve Balkanlar'ın Türkleşmesi ve İslamlaşması için çalışmışlardır (Yavuzer, 2013: 2227).

Şişman (2013: 26), Hacı Bektaş Veli'nin düşüncelerini batını anlayışın ve tasavvufun temel kuralları üzerine inşa ederek ve aynı tasavvufi düşüncenin insana bakış açısını da ölçüt alarak, ulusal-ahlaki değerlerden esinlenmiş olgun insan yetiştirmeyi amaçlayan dinsel ve toplumsal bir öğreti oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bu açıdan Hacı Bektaş Veli'nin insanın hem tüm varlığın özünün hem de kendi özünün bilincinde olabileceğini kabul edip aslında bütün insanlığa bir yaşam felsefesi sunduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Şişman (2013: 27) çalışmasında Hacı Bektaş Veli'ye ilişkin şu tanımlamayı aktarmaktadır: "Türklük bilincini, İslamiyet'in özünü, temel ahlak kurallarını, sevgi, saygı ve hoşgörüye dayanan erdemleriyle halk terbiye ve estetiğinin felsefesini, dayandığı bilgi ve hikmet pınarlarından bize taşıyan bir ilim, fikir ve ahlak kahramanıdır". Çalışmamıza konu olan *Makalat* isimli eseri, Hacı Bektaş

Veli'nin öğretisinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir ve özellikle marifet ve hakikat kapılarında tüm insanlık için geçerli olan ahlaki erdemlerden bahsetmektedir.

4. Benjamin Franklin

Amerika'nın kurucu babaları arasında yer alan Franklin, çok yönlü bir yazar ve düşünürdür. Toplumdaki konumları açısından bir karşılaştırmaya gidecek olursak, Hacı Bektaş Veli'den oldukça farklı bir şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür. Ancak iki düşünürü ortak noktada buluşturan unsur, erdem konusuna benzer şekilde yaklaşım, ait oldukları topluma benzer bir kültürel miras bırakmalarıdır. Franklin, edebi, siyasi ve bilim adamı kimliğiyle Amerikan toplumunda kalıcı etkiler bırakmayı başarmış, oldukça üretken bir yazardır. Franklin'in toplumda aktif bir rol olarak çeşitli alanlarda çalışmalar yapması, onun kimliğine ilişkin bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Püritan inancını sürdüren bir ailede yetişip, aynı şekilde Püritan geleneğinin baskın olduğu Boston'da büyümüş olması, aydınlanma dönemini tüm çalkantılarıyla deneyimlemesi, rasyonel düşünce ile toplumsal meselelere yaklaşması gibi unsurlar onun kimliğine ilişkin şu tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur: "Püritan, deist ya da ateist; Newton gibi deneyci ve aydınlanma rasyonalisti; demokratik bir halkçı ve liberal bireyci; küçük bir burjuva" (Houston, 2008: 2). Isaacson (2004: 18), pratik zekâsı ve düşüncesiz bilgeliği, dogmadan kopmuş Protestan ahlakı, sıkıca bağlandığı ilkeler ve uzlaşmaya hazır olduğu kişiler gibi Franklin'in karakterinin farklı yönleri arasındaki bu karmaşık etkileşimin 'ona her yeni bakışın ulusun değişen değerlerini yansıtmaları' anlamına geldiğini belirtmektedir. Tüm bunlar, Zhang'ın da bahsettiği gibi, yazarın "dini, ahlaki ve etik düşüncelerini anlaşılması güç biçimde iç içe geçirmiş olsa" (2020: 21) dahi, Amerika'nın kurulma aşamalarında ve Amerikan ulusal kimliğinin inşa edilmesindeki yadsınmaz katkıları aşikârdır.

Köktaş'ın aktardığı üzere (2019: 524), Fransız düşünür Condorcet, "Tek kelimeyle onun siyaseti, aklın gücüne ve erdemine gerçekliğine inanan bir insanın siyaseti idi" diyerek Franklin'in toplumsal duruşuna açıklık getirmektedir. Isaacson (2004: 17) yazarın en önemli vizyonunun, Amerika'nın ulusal kimliğini, orta sınıfın değerleri ve erdemleri üzerine inşa etme çabası olduğuna dikkat çekmektedir. Çalışmamızın konusu olan ahlak anlayışı ve ahlaki erdemler, yazarın *Autobiography* adlı eserinde dile getirilmektedir. Franklin, bu eserde bireysel ahlakın ve erdemlerin geliştirilmesine yönelik bir plan önermektedir ve ahlaki sözlerin eyleme dönüşmesinin gerekliliği ve önemine özellikle vurgu yapmaktadır: "Kelimeler bir insanın zekâsını ama eylemler onun anlamını gösterir" (Köktaş, 2019: 526). Dolayısıyla Franklin toplumda erdemli bireyler yetişmesinin önemini vurgulayarak toplumun ahlaki yapısının düzelmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Ahlaki erdemler konusunda iki düşünürü ortak paydada buluşturan bu çalışma, bu şahsiyetler arasındaki farklılıkları da gözetmektedir. Başka bir ifadeyle, Hacı Bektaş Veli tamamen dini bir şahsiyet olarak toplumda yer ediniyor, ahlak anlayışı evrensel olmakla birlikte İslami hassasiyetler doğrultusunda şekillenirken, Franklin'in, dini alt yapısına rağmen, din ile arasında bir mesafe söz konusudur. Başka bir ifadeyle, Franklin, dinin toplumsal faydasından yola çıkarak ahlak anlayışını temellendirdiğini söylemek mümkündür.

5. Hacı Bektaş Veli ve Benjamin Franklin'de Ahlak Anlayışı

Tasavvuf geleneğini Hoca Ahmet Yesevi ocağından alan Hacı Bektaş Veli, bu geleneğin merkezine İslam dinini koymuş, Kur'an ve sünnet ekseninde kendisi yaşamış ve öğretileriyle de bunu yaşatmaya çalışmıştır. Erdem sahibi olmanın önemi ve gerekliliklerini *Makalat*'inde derinlemesine anlatan Hacı Bektaş Veli, insanın Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda hareket ettiği müddetçe erdemli bir hayattan uzaklaşmayacağına dikkat çekmektedir. Franklin ise, bireylerin erdemli davranışları sonucu toplumsal ahlakın yerleşeceği ve bilimin de ahlaki değerlerle desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Hacı Bektaş Veli, *Makalat*'inde dört kapı ve kırk makamdan bahsetmektedir. Kapıları, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dörde ayırmaktadır ve her kapıda on makamdan bahsetmektedir. Şeriat ve tarikat kapıları, İslam dininin esaslarını vurgulamakla birlikte, "Temiz giyinmek, şefkatli olmak, iyiliği emredip kötülükten sakınmak" (Yılmaz, Akkuş ve Öztürk, 2007: 29) gibi hem İslam'ın özüne hem de tüm insanlığa hitap edecek ahlaki değerlerden bahsetmektedir. Franklin, Hz. İsa'nın ve

Sokrates'in örnek alınmasını dile getirirken, ortaya koymuş olduğu erdemler için İncil'i kaynak olarak belirtmez ve Hristiyanlığa da herhangi bir atıfta bulunmaz. Bu durum, dini bir şahsiyet olan Hacı Bektaş Veli için öyle değildir. Bütün eser, Kur'an ve sünnet üzerine inşa edilmiştir. Ancak marifet ve hakikat kapıları, ahlaklı ve erdemli toplumların hassasiyetlerini evrensel biçimde yansıtmaktadır. Franklin'in ise on üç erdemini Puritan köklerinden etkilenerek rasyonel ve evrensel şekilde dile getirmiştir. Her iki yazarın karşılaştırmaya tabii tuttuğumuz ahlaki erdemlerini şu şekilde tabloştırdık:

Marifette Bulunan On Makâm	On Üç Erdem
Edep	Sessizlik: Senin veya etrafındakilerin faydasına değilse boş konuşma. İffet: Sağlık veya üreme maksadı dışında çok fazla cinsel ilişkide bulunma. Senin veya bir başkasının huzurunu bozacak, adına leke getirecekse cinsel ilişkide bulunma ve bu konuda zafiyet gösterme.
Korku	
Perhizkârlık, haram olanlardan sakınma, takvâ sahibi olmak	Ölçülülük: Çatlayıncaya kadar yeme, sapıtıncaya kadar içme.
Sabır	Kararlılık: Kararlılıkla işine odaklan, kararından asla dönme.
Utanmak	
Cömertlik	Tutumluluk: Kimsenin işine yaramayacaksa harcama yapma. İsrâf etme.
Bilgi Sahibi Olmak	Meşguliyet: Vaktini boş geçirme. Her zaman faydalı bir meşguliyetin olsun. Boş işlerle uğraşma.
Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah'a vermesi	
Ma'rifet sahibi olmak, Allah'ı bilmek.	Tevazu: Hz. İsa'yı ve Sokrates'i örnek al.
Kişinin kendini bilmesi.	Düzen: Her şeyi yerli yerine koy, işini yerinde ve zamanında hallet. İtidal: Aşırıya kaçma. Hak etiklerini düşünsen de seni incitenlere karşı alınmayı bırak.
Hakîkatta Bulunan On Makâm	
Toprak gibi mütevâzî ve verimli olmak.	Meşguliyet: Vaktini boş geçirme. Her zaman faydalı bir meşguliyetin olsun. Boş işlerle uğraşma.
Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak	Adalet: İnsanları kırarak ve görevini kötüye kullanarak kimseye yanlış yapma.
Elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek.	Samimiyet: İşine hile hurda katma. İyi niyetli ve adil ol. Bu niyetini de insanlara hissettir.
Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması.	
Mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak, O'na olan muhabbetini göstermek.	
Sohbet etmek ve hakikat sınırlarını söylemek	
Seyr ü sülûka girmek	
Sır saklayabilmek	Sükûnet: Önemsiz şeylerden, kaçınılmaz ve herkesin başına gelebilecek olaylardan rahatsız olma.
Allah'a yalvarıp yakarmak	
Allah'ın varlığını müşâhede etmek ve O'na ulaşmak.	
Şeriatta Bulunan On Makâm²	
Temiz yemek ve temiz giyinmek	Temizlik: Üstünü başını ve yaşadığın yeri temiz tut.

Franklin'in on üç erdem olarak adlandırdığı listesini, Hacı Bektaş Veli'nin ilişkili olduğunu düşündüğümüz makamlarının karşılığında yazarak sunmayı uygun gördük. Marifet ve hakikat kapılarında

² Çalışmamızda sadece marifet ve hakikat makamlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır ancak Franklin'in temizlik ile ilgili erdeminin şeriat makamında tam olarak karşılığı yer aldığı için sadece ilgili madde değerlendirilmeye alınmıştır.

yer alan korku, utanmak gibi hem İslam dininin temel ahlaki değerleri arasında olan hem de evrensel olarak geçerliliğini koruyan hususlar ile doğrudan İslam inancı ile ilgili olan “miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah'a vermesi; dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması; mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak; Allah'a yalvarıp yakarmak” gibi doğrudan İslam inancı ile ilişkili olan bazı hususların karşılıkları boş bırakılmıştır. Bunun sebebi, ilgili noktaların Franklin'in erdem listesinde bir karşılığı olmadığını düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de söz konusu makamlar çalışmamızın karşılaştırma listesinde değerlendirmeye alınmamıştır.

Marifet kapısının ilk makamı edep olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu makam Franklin'in sessizlik ve iffet erdemleri ile ilişkilendirilmiştir. Hacı Bektaş Veli, edepli olmayı ahlaki erdemlerin ilk basamağı olarak görmüştür. Edep, insanın her koşulda kendine yakışır şekilde davranmasını gerektirir. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli, edep hususunu “Eline, beline, diline hâkim ol” öğretisi ile halkın aklında kalıcı ve sade bir mesajla kalıcılaştırmayı amaçlamıştır. Franklin'in listesinde bu mesaj, hem sessizlik hem de iffet ile ilgili maddelerle verilmektedir. Boş konuşma, gereksiz konuşma günümüzün en önemli iletişim sorunlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar zamanlarının çoğunu boş ve gereksiz işler üzerinde saatlerce konuşarak geçirmektedirler. Böyle bir durumda uygulanacak kıtas Franklin'e göre, konuşmanın sizin ve karşı tarafın yararına bir şeyler sunup sunmadığıdır. Eğer sunmuyorsa terk edilmesi gerekir. Ayrıca çok konuşmanın bazı hatalar doğuracağını da dile getiren Franklin ve Hacı Bektaş Veli bu konudaki izlenecek en önemli yolun ölçülülük olacağını belirtmektedir.

Marifet kapısının üçüncü makamı olan perhizkârlık, Franklin'in ölçülü olunması gerektiği ahlaki mesajı ile ilişkilendirilmiştir. Franklin ölçülü olmayı yeme-içme olarak temel ihtiyaçlar ile somutlaştırmaktadır. Her işte ölçülü olmayı hayatın akışı ve kişinin geleceği için elzem bir husus olarak algılamak gerekir. Yeme içme konusunda da aynı yol izlenmeli ve aşırıya kaçmaktan sakınılmalıdır. İçme konusunda da dikkatli olmamız öneren Franklin burada alkol almayı vurgulamaktadır. Eğer alınan alkol düşüncenizi etkileyecek, kararınızı uygun şekilde vermenizi zorlaştıracak ve duygularınızı kontrol etmeniz size zorluk sağlayacaksa içmeyi terk edin diye tavsiye etmektedir. Bu husus, Hacı Bektaş Veli'de haramdan sakınmak şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Hacı Bektaş Veli için bu kapının çok daha derin anlamları söz konusudur ve yazar dini hassasiyetlerinden yola çıkarak Allah'ın yasaklarından sakınmanın ve onun isteklerini yerine getirmenin önemine dikkat çekmektedir.

Kararlı olmak, aynı zamanda sabretmeyi de gerektirdiği için, marifet kapısının dördüncü makamı olan sabır, Franklin'in kararlılık başlığı altında verdiği erdemi ile ilişkilendirilmiştir. Karar bir olay karşısında alınabilecek en önemli önlemdir. Bir konuya odaklanmak, konunun gerekliliklerini sabır ve sebatla yerine getirmek ve karşılaşılan tüm engellere rağmen yılmamak başarının kapılarını açacaktır.

Marifet kapısının altıncı makamı cömertlik, Franklin'de tutumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutumluluk ile cimrilik birbiri ile karıştırılmamalıdır. Tutumluluk var olanı uygun şekilde harcamak, cimrilik ise var olanı harcamamak, biriktirmeye devam etmek demektir. Dolayısıyla Franklin İslam dinin de ehemmiyet verdiği ve Kuran'da de belirttiği üzere-“Ey Ademoğulları! Her mescitte ziyetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyeceğin için fakat israf etmeyin. Çünkü o (Allah), israf edenleri sevmez.” (Araf Süresi, 31) hususuna değinmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin dile getirdiği cömertlik, tutumlu olmayı içerisinde barındırmakla beraber, imkânlarınız doğrultusunda ihtiyacı olanlara yardım etmek manasını taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, yazar cömertliği Allah, vatan, memleket ve o memlekette yaşayanların menfaati için gerekli bir erdem olarak görmektedir. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli, Anadolu halkına ve tüm dünya insanına cömertliği aşılacak için uzanmış, ülkesindeki ve toplumundaki muhtaçlara yardım etmeyi her zaman dini ve insani bir borç olarak görmüştür (Güzel, 2007: 64). Bu açıdan, Hacı Bektaş Veli'nin ahlak anlayışında cömertlik bütün insanlığa hitap ederken, Franklin'in bir araya getirdiği erdemlerinden biri olan tutumluluk ise kişinin kendisi için kullanabileceği, daha bireysel bir öğreti olarak düşünülebilir.

Marifet kapısının yedinci makamı bilgi sahibi olmak, Franklin'in meşguliyet erdemi ile ilişkilendirilmiştir. Franklin'in meşguliyet erdeminin aynı zamanda hakikat kapısının ilk makamı ile de ilgili olduğu düşünülerek o bölümde açıklanmaktadır. Hacı Bektaş Veli, ilim sahibi olmaya atfettiği önemi Kuran'daki "De ki; Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer Suresi, 39/9), ayetine dayandırır. Ayrıca bilindiği üzere Kuran'da ilk emir 'Oku' (Alak Suresi, 96/1) dur. Hacı Bektaş Veli'nin "İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" sözü bugün pek çok üniversitenin ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlim tahsil etmek sadece ferdin kendi hayatı için değil, cemiyet hayatının devamı için de oldukça önemlidir. Öyle ki cemiyetin yaşayıp yükselmesi, ilmin gelişmesi ile doğrudan doğruya alakalıdır. Kişilerin; gerek maddi, gerekse manevi ilimleri tahsil etmesi neticesinde, onun bu fazileti bütün insanlığa hizmet olacağından herkesin ilim tahsili yapması, hem ahlaki değerlerin toplumda yerleşmesine hem de toplumların çağın gereksinimlerine ayak uydurmasına ciddi katkılar sağlayacaktır.

Marifet kapısının dokuzuncu makamı, marifet sahibi olmak, Allah'ı bilmek Franklin'in tevazu erdemi ile ilişkilendirilmiştir. Franklin listesini hazırlarken on iki erdem olarak planladığını ancak Quakerbir arkadaşının kendisine kibirli görüldüğünü söylemesi üzerine listesine tevazuyuekler (Köktaş, 2019:528) ve bunu da hem din hem de felsefe ile ilişkilendirir. Franklin herhangi bir dinden bağımsız, vicdan, akıl ve ahlaka dayalı bir inanç sistemini savunmaktadır. Tanrı'nın insanları sadece rasyonel değil, aynı zamanda ahlaklı varlıklar olarak yarattığını söyleyen yazar, İsa'yı ahlak sistemi öneren bir kişi olmakla birlikte onun tanrısallığı konusuna şüpheyle yaklaştığını belirtir (Köktaş, 2019: 531). Franklin'in din ile ilişkisi Hacı Bektaş Veli ile kıyaslanacak bir husus değildir. İslam dinini hayatının merkezine alan ve dünyevi tüm eylemlerin nihai gayesinin Allah'ın emirlerine uygun şekilde davranmak olduğunu savunan Hacı Bektaş Veli ile Franklin'i bir araya getiren unsur, Hacı Bektaş Veli'nin İslam'ın gerekliliklerini evrensel ahlaki değerleri kapsayacak şekilde anlatmasıdır. Bu konuda Anadolu'da İslam'ı tanıtmaya ve yayma misyonunun etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Marifet kapısının son makamı olan kişinin kendini bilmesi hususunun, Franklin'in hem düzen hem de itidal erdemlerine karşılık geldiği düşünülmüştür. Kişi, her yönüyle kendi potansiyelinin farkında ve bilincinde olarak hareket etmelidir. Bireylerin toplumda gelişigüzel hareket etme veya mevcut düzene ayak uydurmama gibi davranışlar sergilemesi, düzenli olma ilkesinden uzaklaşarak aşırıya kaçmak olarak nitelendirilebilir. Düzen, aile hayatından başlamak üzere, iş yaşantısı, sosyal hayat ve toplumsal yapı için elzem bir konudur. Hacı Bektaş Veli'nin ideal insan modeli, şeytani sıfatlardan arınmış, tevazu sahibi, içinde yaşadığı toplumla barışık olan (Bayar&Bayar, 2014: 20) daima iyi ve doğruya yönelen ve yönlendiren insan modelidir. Dolayısıyla, Franklin'in bahsettiği gibi, kasten zarar vermiyorsanız, başkalarına zarar verecek şekilde pozisyon almaktan veya davranışlarda bulunmaktan kaçınmak, itidalli davranmak Hacı Bektaş Veli'nin ideal insan modelini yansıtmaktadır.

Hakikat kapısının ilk makamı olan toprak gibi mütevazı ve verimli olmak ile Franklin'in meşguliyet erdemi arasında bağlantı kurulmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin bu hususu toprağa benzetmesi, toprağın doğru ve etkili kullanımı ile hep üretkenlik sağlamasındandır. Topluma faydalı bireyler olmak ve toplumda kalıcı izler bırakmak, kişilerin vakitlerini doğru değerlendirmesi ile mümkün olmaktadır. Ayrıca doğru meşguliyetlerle uğraşmak, bireylerin verimliliğini arttıracaktır. Doğru meşguliyetler, bireylerin hem kendilerine hem de yaşadıkları topluma katkı sağlayacakları, yani amaca uygun ve sonuca ulaştırıcı eylemler olarak tanımlanabilir. Bu açıdan Franklin, kendi kişiliği ile dile getirdiği meşguliyet erdeminin de somutlaştırmaktadır. Tek bir alanla yetinmeyip, bilim, sanat, siyaset gibi farklı alanlara önemli katkılar sunan bir bilim insanı olarak tarihte yerini almıştır.

Hakikat kapısının ikinci makamı bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak, Franklin'in adalet erdemi ile ilişkilendirilmiştir. Hacı Bektaş Veli, ahlaki erdemlerin merkezine insanı yerleştirmiştir. Allah'ın buyruğuna uygun davranan insan doğru yolda olan insandır. Yazar, bu amaçla yola çıkan herkesin benzer şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu açıdan, Hacı Bektaş Veli'nin "İncinsen de de incitme" sözü Franklin'in adalet anlayışını yansıtmaktadır. Çünkü Franklin adalet erdemi ile insanlara karşı doğru davranmanın, yapıcı olmanın öneminden bahsetmektedir.

Hakikat kapısının üçüncü makamı olan elinden gelen her iyiliği yapma ve yerine getirme hususunun Franklin’de samimiyet olarak karşılık bulduğu düşünülmüştür. Kuramsal kısımda belirtildiği üzere, tüm ahlak anlayışlarının temelinde en iyiye ya da en doğruya ulaşma gayreti söz konusudur. Dolayısıyla erdemli bir birey olmanın en önemli koşullarından biri, doğru, iyi ve adil olmaktır. Franklin bu hususlara samimiyet başlığı altında yer verirken, Hacı Bektaş Veli elinden gelen her türlü iyiliği koşulsuz yapma gerekliliğinden bahsetmektedir. İyilik özünde doğru ve adil olmayı da barındırdığı için, her iki yazarın aynı hassasiyetlerden yola çıktığını söylemek mümkündür.

Hakikat kapısının sekizinci makamı sır saklayabilmek, Franklin’de sükûnet olarak tasvir edilmektedir. Franklin, herkesin başına gelebilecek olaylardan rahatsızlık duyulmaması gerektiğini öğütlerken başkalarının kusurlarını örtmeyi de kast etmektedir. Bu yönüyle, Hacı Bektaş Veli’nin sır saklamak ilkesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bireyler, ortak kültür, tarih ve değerler bilinci ile bir araya gelerek toplumsal yapının bir parçasını oluştururlar. Bütünün bir parçası olabilmek ise, insanların birbirine hoşgörü ile yaklaşarak bazı hususlarda ketum olabilmeleri sayesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle de sükûnet her iki şahsiyetin önem verdiği bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak çalışmanın analizinin dışında kalan şeriat kapısının dokuzuncu kapısı olan temiz yemek ve temiz giyinmek, Franklin’in temizlik erdemi ile ilişkilendirilmiştir. İslam dini için temizlik hassasiyet ve özen gösterilmesi gereken bir konudur. Gerek yenilen ve içilenlerin, gerekse giyilenlerin temiz olması, aynı zamanda toplumsal bir normdur. Fiziksel temizliğin öneminin yanı sıra, Hacı Bektaş Veli manevi temizlik üzerinde de durmaktadır. Temizlik anlayışını iman ile ilişkilendiren Hacı Bektaş Veli bu konuya şu dizelerle ışık tutmaktadır: “Özünde ve sözünde temiz olmayanların imanı tam değildir” (Göçgün, 1999: 153). Franklin ise daha çok fiziksel temizlik üzerinde dururken yaşanan yerinde de temiz olması gerekliliğinden bahsetmektedir. Farklı hassasiyetlerden yola çıkılarak dile getirilmiş olsa da, temizlik konusu her iki yazarın da dikkat çekmek istediği bir husus olmuştur.

SONUÇ

Hacı Bektaş Veli’nin 13. asırda ortaya koymuş olduğu İslam’ı referans alan ancak sadece İslam dini ile sınırlı kalmayarak daha çok evrensel olan öğretilerinin temelinde, erdemli bireylerin yetişmesi ve ahlaklı toplum inşası olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu gaye ile yola çıkan Hacı Bektaş Veli ilim, ahlak, hoşgörü ve toplumsal barış gibi konular üzerinde önemle durmuştur. Bunu insan merkezli bir bakış açısı ile gerçekleştirmeye çalışarak evrensel ahlak öğretileri oluşturmuştur. Kuran’dan hareketle insana bakan ve insanı hayatın, hizmetin ve dinin mihranı olarak kabul eden Hacı Bektaş Veli’nin ahlakı, Kuran ahlakıdır (Çetin, 2015: 59). Yazar, hayatının merkezine İslam’ı yerleştirmiş olsa da, aklın ve bilimin öneminden asla vazgeçmemiştir. Din ile aklın birbirini tamamlayan unsurlar olduğuna dikkat çekmiştir: “İman akıl üzerinedir. Akıl sultandır ve ten içinde imanın naibidir (vekilidir). Sultan giderse naib nasıl durabilir?” (Akt. Özbay, 1990: 11). Bu nedenle öğretileri ve İslam ahlakından beslenen ahlaki değerleri, evrensel nitelikler taşımaktadır. Rasyonel düşüncenin savunucusu olan Franklin ise, bilimsel ilerleme ahlak tarafından desteklenmediği müddetçe toplumsal gelişmenin olamayacağını dile getirmektedir. Ona göre, din, ahlaki değerlerin yaşatılmasını kolaylaştırır ancak öncelikli bir husus değildir:

“Bazı dini ilkeleri asla terk etmedim. Mesela tanrının varlığından, onun dünyayı yarattığından, takdiri ilahisiyle onu yönettiğinden, insanlara iyilik etmenin tanrıya hizmette bulunmanın en uygun yolu olduğundan, ruhlarımızın ölümsüzlüğünden, bu dünyada ya da öteki dünyada bütün suçların cezalandırılacağından ve bütün erdemlerin ödüllendirileceğinden asla şüphe duymadım. Bunları her dinin temeli olarak kabul ettim ve bunlar ülkemizde bulunan her dinde mevcuttur” (Köktaş, 2019:529).

Dine evrensel bir bakış açısıyla yaklaşan Franklin, erdemli davranışların hem dünyevi hem de ruhani karşılıkları olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Hacı Bektaş Veli de din, mezhep, ırk ya da cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanları hoşgörü ile kucaklayan bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısını şu dizeleriyle somutlaştırmaktadır: “Hararet nardadır, sac’da değildir; Keramet baştır, tacda değildir; Her ne arar isen, kendinde ara; Kudüs’te, Mekke’de, Hac’da değildir”(Göçgün, 1999: 149). Dolayısıyla

her iki yazar, ahlak anlayışları farklı kaynaklardan beslenmiş olsa da, insan merkezli, bilim ve ilimin rehberliğinde erdemli bireyler yetişmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Franklin başarıya ulaşmak için başkalarına bağımlı olmaktan ziyade, bireyselliği savunur ve kişilerin erdemli olarak yetişmiş olmasının toplumsal ahlak sistemini oluşturacağına inanır. Bu nedenle, Franklin'in erdemleri bir kişinin iş hayatında başarılı olması için yeterli olabilir ancak kâmil bir insan olma yolunda bu erdemlere yenilerinin eklenmesi gerekecektir. Onun tavsiyesinde, iyi bir insan olmak için yeterli temel yoktur. Franklin, insanın eksik yönlerini kabul etse de insanın mükemmelliğine inancı tamdır. Hacı Bektaş Veli, insana sırf insan olmasından ötürü değer verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle insanların ahlaki yönden kendilerini geliştirmeleri önem arz etmektedir. Dolayısıyla onun öğretilerinde kişinin olgunluğa nasıl erişebileceği, bireyin kendisini çok yönlü olarak –din, ilim, ahlak gibi açılardan- nasıl yetiştirebileceğinin yanıtları gizlidir.

Hacı Bektaş Veli'nin öğütlerinin genel olarak tüm insanlarda bulunması gereken ve çeşitli açılardan desteklenen davranışlar dizisi olduğu ifade edilebilir. Öte yandan Franklin, toplumsal refah için daha çok bireysel çaba ve başarıya odaklanmaktadır. Franklin'in disiplinli bir yol haritası niteliği taşıyan erdem listesi, genel ahlak kurallarını yansıtmaktadır. Hacı Bektaş Veli ise din merkezli evrensel bir bakış açısı sunmaktadır. Franklin'in erdemleri, başarılı olmanın gereklilikleri arasında yer alırken, Hacı Bektaş Veli, güzel ahlakın İslam'ın gerekliliğinden yola çıkarak kâmil insan olma yolunda ilerlemenin önemine dikkat çekmektedir. Her iki düşünür de ahlakın, toplumsal düzenin anahtarı olduğu konusunda hem fikirdir.

KAYNAKÇA

- Adsoy, Ş. (2013/1). İslam Ahlak Felsefesine Giriş. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı:27, ss. 326-330.
- Akarsu, B. (1970). *Ahlak Öğretileri I: Mutluluk Ahlakı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, c.1, s.1, 38-59.
- Aster, V. (1943). *Felsefe Tarihi*, Çev. Macit Gökberk. İstanbul: Ali İhsan Matbaası.
- Aytaş, G. (2009). Hacı Bektaş Veli' nin 800. Doğum Yıldönümü Anısına Saygıyla, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 50.
- Bayar, V.,& Bayar, S. A. (2014). Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektâş-I Veli Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 5(9), 19-42.
- Bolay, S. H. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Çetin, T. (2015). *Kültürel Coğrafya Perspektifinden Hacı Bektaş Veli'nin Felsefesi ve Eserleri. Türk Kültüründe Coğrafya I* (Ali Meydan & Turhan Çetin Ed.) ss. 55-82. Ankara: Pegem Akademi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları (3. Basım).
- Çubukçu. İ. A. (Tarih Yok). *İslâm Düşünürleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 137.
- Fığlalı, E. (1996). Hünkâr Hacı Bektaş Veli: Hayatı ve Eserleri, *Erdem*, 23. Sayı, 317-336.
- Franklin, B. (1907). *Autobiography of Benjamin Franklin with Introduction and Notes*, New York: TheMacmillanCompany.
- Göçgün, Ö. (1999). Hacı Bektaş-ı Veli Ve İnsan İmajı, *I. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara 22-24 Ekim 1998, 143-153.
- Isaacson, W. (2004). *Benjamin Franklin: An American Life*. New York & London: Simon&SchusterPaperbacks.
- Kılıç, Y. (2015). Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli Eylem'in Olanığı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, ss. 93-100.
- Köktaş, M. (2019). Bir Aydınlanma Şahsiyeti ve Amerikan Karakterinin İnşacıları Olarak Benjamin Franklin. *Mukaddime*, 10(2), ss. 522-543. DOI: 10.19059/mukaddime.575020.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Melikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, 7. Baskı, Çev: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. S. 36.
- Ocak, H. (2011). Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ'dan Ortaçağ'a Evrimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, ss. 79-101. ISSN 1306-9535.
- Öktem, Ü. (2007). Kant Ahlakı. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11498.pdf>
- Şişman, M. (2013). *Hacı Bektaş Veli*. Ankara: Sepya Yayınları.
- Yaran, C. S. (2005). İslamda "Ahlakın Şartı" Kaç?: İslam "Erdem Etiği"nin (Yeniden) Yapılandırılması Önerisi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, ss. 35-55. ISSN: 1303-5746.
- Yavuzer, H. (2013). "Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Veli", ANKARA: *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013*, s. 2225-2237.
- Yılmaz, A., Akkuş M., ve Öztürk, A. (2007). *Makâlât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Zhang, D. (2020). Benjamin Franklin's Religious Views Manifested in his Autobiography. *Cultural Communication and Socialization Journal*, 1 (2), ss. 21-24. DOI: <http://doi.org/10.26480/ccsj.02.2020.21.24>
- <https://www.kuran.gen.tr/>, Erişim Tarihi: 10.07.2021.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The main aim of this study is to provide an overview and analysis on the virtues of great thinkers; one being a Turk and the other an American. These virtues are discussed through their significant works; Hacı Bektaş Veli's *Makala* and Benjamin Franklin's *Autobiography*. While Franklin is more of a political and scientific figure, Hacı Bektaş Veli is a religious figure as well as a man of wisdom. This study focuses on these important writers who lived in different geographies and different times, but whose moral understanding was similar to reach the right virtues of people.

Methodology

The development of a person as a social being takes place on the basis of many interactions such as family, education, work or friend environment. The elements forming this basis are religion, morality, culture, history, and political phenomena. The functions, order and interpersonal relations of each society are different. In other words, various factors such as religion, historical and cultural background and current social order, political situation, economic infrastructure, population or the level of development differentiate societies from each other. In this context, both authors put their stamps on history and became one of the prominent names of the society. The common denominator of these successful authors in our study is that they contribute to the society to which they belong in terms of science, education, religion, morality, and both of them work hard for social development and change. Thanks to this research, Hacı Bektaş Veli's positions of ingenuity (Marifet) and truth (Hakikat), and the questions Franklin named *Thirteen Virtues* in his *Autobiography* have been compared based on the virtues emphasized by the authors.

Findings

The moral philosophy pioneered by Socrates sheds light on the moral understanding of the Western world in general. Socrates states that morality is based on virtue, knowledge and happiness. Similarly, Plato emphasizes that the ultimate goal of moral actions is to reach the highest good. The moral understanding of Hacı Bektaş Veli is based on Islamic philosophy, the Qur'an and the Sunnah. Therefore, Hacı Bektaş Veli argues that the inner world should be cleaned first. According to him, it is necessary to capture the essence, that is to say the real is inside. A person whose inner world is not pure cannot have a decent outer world. In that case, every person should try to eliminate jealousy, anger and stinginess in their hearts. This, for sure, will also improve the external appearance. Franklin puts a distance between religion and social life, thus his moral understanding, like philosophical morality, defends universal features on the one hand, and on the other hand, has the effects of puritanism. However, it would be more accurate to associate Franklin's sense of morality with the morality of the modern era. Emphasizing both the perfection and the flaws of human beings, Franklin's moral understanding argues that human beings can improve themselves.

Conclusion and Discussion

The morality of Hacı Bektaş Veli is the morality of the Qur'an. The author put Islam at the center of his life, but never gave up on the importance of reason and science. He emphasized that religion and reason are complementary elements. For this reason, Hacı Bektaş Veli's tenets and moral values on Islamic morality are universal. Franklin argued that social progress can only occur if scientific progress is morally supported. According to him, religion promotes the existence of moral values, but this is not a priority. The advice of Hacı Bektaş Veli is a series of joint actions that any kind of societies can benefit from. Franklin, on the other hand, focuses on personal efforts and social success. The most important roadmap put forward by the author reflects the general ethical codes. While Hacı Bektaş Veli provides an overview of religion, Franklin's virtues are among the indispensable elements of success. Hacı Bektaş Veli emphasizes the importance of progressing on the way to becoming a perfect person, starting from the necessity of good morals. Both thinkers agree that morality is the key to social order.